

Министерство образования Республики Беларусь
Учреждение образования
«Белорусский государственный педагогический университет имени
Максима Танка»
Исторический факультет

**БЕЛОРУССКАЯ ГОСУДАРСТВЕННОСТЬ:
ИСТОКИ, СТАНОВЛЕНИЕ, РАЗВИТИЕ
(IX–XXI вв.)**

Материалы
Республиканской научно-теоретической конференции
Минск 29 июня 2017 г.

Минск
РИВШ
2017

УДК 323(476)(091)(082)

ББК 66.3(4Бел)я43

Б43

Рекомендовано

советом исторического факультета
УО «Белорусский государственный педагогический
университет имени Максима Танка»
(протокол № 10 от 24 мая 2017 г.)

Редакционная коллегия:

кандидат исторических наук доцент *А. В. Касович* (отв. ред.);
кандидат исторических наук доцент *С. П. Шупляк*;
кандидат исторических наук доцент *А. А. Корзюк*;
кандидат исторических наук доцент *А. Ф. Великий*

Рецензенты:

доктор исторических наук профессор *А. М. Лютый*;
доктор исторических наук профессор *И. В. Варивончик*

Белорусская государственность: истоки, становление,
Б43 развитие (IX–XXI вв.) : материалы Респ. науч.-теорет. конф.,
Минск, 29 июня 2017 г. / редкол.: А. В. Касович (отв. ред.)
[и др.]. – Минск : РИГШ, 2017. – 232 с.
ISBN 978-985-586-041-0.

В сборнике представлены актуальные материалы исследований,
посвященные проблемам белорусской государственности в истори-
ческом, социально-культурном и геополитическом аспектах.

Адресуется преподавателям, аспирантам и студентам вузов.

УДК 323(476)(091)(082)

ББК 66.3(4Бел)я43

ISBN 978-985-586-041-0

© Оформление. ГУО «Республиканский
институт высшей школы», 2017

СЕКЦИЯ 7. СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ БЕЛОРУССКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ В КОНТЕКСТЕ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ В МИРЕ

ДА ПЫТАННЯ АБ ЛЮДСКІХ СТРАТАХ САВЕЦКАГА САЮЗА І ГЕРМАНІЎ ГАДЫ ДРУГОЙ СУСВЕТНАЙ ВАЙНЫ

Багдановіч І.І., кандыдат педагагічных навук, дацэнт, БДПУ, Мінск
Багдановіч А.І., кандыдат гістарычных навук, дацэнт, БНТУ, Мінск

Асноўны цяжар барацьбы з фашызмам лег на плечы Савецкага Саюза і яго Узброеных сіл. Для народаў СССР гэта вайна стала Вялікай Айчыннай. Па дадзеных Упраўлення статыстыкі насельніцтва Дзяржкамітэта СССР і цэнтра па вывучэнню праблем народанасельніцтва МДзУ імя Ламаносава агульныя людскія страты Савецкага Саюза склалі каля 26,6 мільянаў чалавек з іх 13 684 148 мірных савецкіх грамадзян былі мэтанакіравана знішчаны фашыстамі і іх саюзнікамі на акупаванай тэрыторыі, загінулі ў канцлагерах, яўрэйскіх гета і на прымусовых работах у прамысловасці і сельскай гаспадарцы Германіі [1, с.430]. Як бачым больш паловы людскіх страт – гэта мірнае насельніцтва, якое аказалася на захопленай ворагам тэрыторыі. Гэты факт – сяджанне мэтанакіраванага і планамернага знішчэння насельніцтва СССР ў адна еднасці з варварскім планам “Ост”, які быў распрацаваны яшчэ да вайны і стаў увасабляцца ў жыццё фактычна адразу пасля яе пачатку.

Ва ўсіх буйных гарадах СССР Арле, Смаленску, Бранску, Ноўгарадзе, Краснадары, Стаўрапалі, Кіеве, Львове, Палтаве, Мінску, Віцебску, Полацку, Каўпазе, Рызе і іншых былі створаны канцэнтрацыйныя лагеры, у якіх былі замурваныя тры тысячы ваеннапалонных, камуністаў, камсамольцаў, проста жыхароў горада, што асабліва парушыць устаноўленыя фашыстамі парадкі, ці не выканалі загады і распараджэнні акупацыйных уладаў. За два гады акупацыі Кіева ў Баб’ім яры былі расстраляныя дзясяткі тысяч чалавек розных нацыянальнасцей – яўрэў, рускіх, украінцаў, беларусаў. Толькі за два дні 29 і 30 верасня 1941 г. зондэраманда 4А расстраляла 33 771 чалавека [1, с. 24].

Масавыя растрэлы насельніцтва на Украіне працягваліся на працягу ўсёй вайны. 7 верасня 1943 г. Генрых Гімлер у сваім пісьме вярхоўнаму фюрэру СС і паліцыі Украіны даваў наступнае людаедскае ўкачанне: “Трэба рабіць усе, каб пры адступленні з Украіны там не заставалася ніводнага чалавека, ніводнай галавы жывелья, ніводнага грамадзяніна, ні метра чыгуначнага палатна, каб ні аднаго ніводзін дом, не захавалася ніводна шахта і не засталася ніводнага неатручанага калодзежа. Саветам павінна застацца татальна спаленая і ўшчэнт разрабаваная краіна” [3, с. 79].

У Беларусі акупаваныя тэрыторыі звыш 9200 вёсак, 619 з іх разам з жыхарамі. Усяго за час акупацыі ў БССР было забіта 1 409 235 мірных жыхароў, 399 тысяч чалавек гвалтоўна вывезена на прымусовыя работы ў Германію, 275 тысяч з іх да дому не вярнуліся [2, с. 175].

Больш за 3 мільёны мірных савецкіх грамадзян загінулі ад баявых дзеянняў у прыфрантавых раёнах, у блакадных гарадах і гарадах, якія доўгі час знаходзіліся ў асадзе – у асноўным ад горадаў, холаду і захворванняў [1, с.430]. Вось як у ваенным дзённіку 6-й арміі вермахта за 20 кастрычніка 1941г. рэкамендавалася дзейнічаць супраць савецкіх гарадоў, “Недапушчальна ахвяраваць жыццямі нямецкіх салдат для выратавання рускіх гарадоў ад плажараў або забяспечваць іх за кошт Германіі. Хаос ў Расіі стане большым, калі жыхары савецкіх гарадоў пабягуць у глыб Расіі. Таму перад захопам горада неабходна зладзіць артылерыйскім агнем іх супраціўленне і прымусіць насельніцтва да ўцекаў. Гэтыя меры неабходна давесці да ўсіх камандзіраў” [3, с.430]. Толькі ў Ленінградзе і яго прыгарадах у час блакады загінула больш за мільён чалавек. У Сталінградзе толькі за жнівень 1942 года ад варварскіх масіраваных налетаў нямецкай авіяцыі загінула больш за 40 000 мірных жыхароў.

Агульныя дэмаграфічныя страты Чырвонай Арміі за гады вайны склалі 8 668 400 чалавек. Гэта лічба ўключае ў сябе ваеннаслужачых: 1) загінуўшых і прапаўшых без вестак у баях; 2) памерлых ад ран і захворванняў; 3) што не вярнуліся з палону; 4) расстраляных па прыговору ваеннага трыбунала і загінуўшых ў катастрофах [1]. З іх пры вызваленні Еўропы

адалі свае жыцце больш за 1 млн. савецкіх салдат і афіцэраў: 600 212 чалавек пры вызваленні Польшчы; 139 918 чалавек – Чэхаславакіі; 140 004 чалавек – Венгры; 101 961 чалавек – Германіі; 68 993 чалавек – Румыніі; 26 006 чалавек – Аўстрыі; 7 995 чалавек – Югаславіі; 3436 чалавек – Нарвегіі; 977 чалавек – Балгарыі. Пры вызваленні Кітая і Карэі ад японскіх захопнікаў загінула 9963 чырвонаармейцаў [5, с. 325].

За гады вайны праз нямецкія канцэнтрацыйныя лагеры прайшлі, па розных ацэнках, ад 5,2 да 5,7 млн. савецкіх ваеннапалонных. З іх загінулі ад 3,3 да 3,9 млн. чалавек, што складае больш за 60% ад агульнай колькасці трапіўшых у палон. У той жа час з ваеннапалонных заходніх краін у германкім палоне памерла каля 4%. Не выпадкова ў прыговоры Нюрнбергскага трыбунала – варварскія адносіны да савецкіх ваеннапалонных былі кваліфікаваныя як злачынствы супраць чалавечнасці [2, с. 142].

Падаўляючая большасць ваеннаслужачых Чырвонай Арміі, што прапалі без веста, і трапілі ў палон, прыпадае на першы год вайны. Гэта вынік вераломнага і нечаканага для кіраўніцтва СССР нападу фашысцкай Германіі. Момент нападу быў абраны ўдала, бо Чырвоная Армія ў гэты час знаходзілася ў стадыі глыбокай рэарганізацыі і знаходзілася ў крайне цяжкім стане. Прыгранічныя ваенныя акругі за кароткі тэрмін страцілі большую частку свайго асабовага складу. Акрамя таго нямецкая наступленне развівалася дастолькі хутка, што больш за 500 000 мабілізаваных ваенкаматамі так і не трапілі ў свае часці. Без зброі і экіпіроўкі яны аказаліся на захопленай немцамі тэрыторыі і ў большасці сваёй трапілі ў палон або загінулі ад бамбежак ў першыя дні вайны. Воінскія часці і злучэнні, што трапілі ў акружэнне, знішчалі уліковую дакументацыю аб асабовым складзе і стратах, каб яны не трапілі праціўніку. Таму многія воіны, што загінулі ў баях у першыя месяцы вайны лічацца прапаўшымі без звестак ці наогул не былі лічаны. Прыкладна такая ж карціна складалася вясной і летам 1942 года ў выніку цяўдальных для Чырвонай Арміі наступальных і абарончых аперацый. З канца 1942 года колькасць чырванаармейцаў, што трапілі ў палон рэзка скарачаецца.

Такім чынам, вялізарная людская страта Савецкага Саюза тлумачацца палітыкай генацыда, скіраванай супраць яго грамадзян, зброі і асноўнай мэтай якога было фізічнае знішчэнне большай часткі насельніцтва СССР. Акрамя таго ваенныя дзеянні на тэрыторыі нашай краіны працягваліся на працягу трох гадоў, а фронт па ёй пракаціўся два разы, спачатку з захаду на усход і затым у адваротным кірунку. Менавіта гэта прывяло да аграмадных страт сярод мірнага насельніцтва. Гэтыя страты сярод мірнага насельніцтва не ідуць ні ў якое параўнанне з аналагічнымі стратамі Германіі, дзе ваенныя дзеянні вяліся менш за пяць месяцаў.

Разам з тым, трэба ўлічваць той факт, што ўлік страт мірнага насельніцтва, ды і ваеннаслужачых ў СССР быў наладжаны вельмі дрэнна. У час вайны была страчана амаль уся даваенная статыстыка, а таксама большасць мясцовых і нават абласных архіваў. Страты ўстанаўліваліся пераважна часта па апытаннях. Многія з тых, каго палічылі загінуўшымі, аказаліся жывымі, і заста пасля вайны ў родных краях па розных прычынах яны так і не аб'явіліся.

Навасплёснёнаў, пахаваных у брацкіх магілах патрабуюць свайго ўдакладнення. Так, напрыклад, у 1994 годзе перад занясеннем на новыя мемарыяльныя пліты іменаў воінаў, што загінулі ў баях за веску Вялікае Вусце на р. Угра, гісторыкі-архівісты вырашылі праверыць лес кожнага з тых 1500, што былі занесены ў спісы ў гады вайны. У выніку выявілі, што 109 чалавек з занесеных у іх аказаліся жывымі, ці загінулі значна пазней і ў іншым месцы. Гэта сведчыць аб тым, што сам улік веўся неахайна. У спісах аказалася больш прозвішчаў, чым астанкаў пахаваных. Работа па ўдакладненні даных аб ахвярах вайны працягваецца і ў цяперашні час. Аднак гэтыя ўдакладненні наўрад ці могуць істотна паўплываць і змяніць у той ці іншы бок агульную колькасць загінуўшых у гады Вялікай Айчыннай вайны.

Другая сусветная вайна стала катастрофай і для самой Германіі і яе сацэлітаў. Рэальныя страты нямецкіх узброеных сіл застаюцца таксама невядомымі, нягледзячы на тое, што перад пачаткам вайны ў Германіі была створана стройная сістэма персаналізаванага ўліку ваеннаслужачых. Кожнаму нямецкаму салдату і афіцэру па

прыбышці ў воінскую частку выдаваўся асабісты апазнавальны знак, які ўяўляў сабой пласціну авальнай формы з алюмінію, што складалася з двух палавінак. На кожнай з іх быў выбіты асабісты нумар ваеннаслужачага і назва вайсковай часткі, якая выдала гэты знак. Пры захараненні цела загінуўшага адна палавіна адламавалася і адсылалася разам з данясеннем аб стратах у цэнтр, а другая – заставалася разам з загінулым на выпадку перазахаранення. У кожнай вайсковай частцы вяліся дакладныя спісы выданных апазнавальных знакаў, а копіі іх адсылаліся ў Берлінскае Цэнтральнае Бюро па ўліку ваеннаслужачых.

Разам з тым пры поўным разгроме воінскай часткі збіраць і адсылаць гэтыя знакі і спісы у цэнтр было некаму. Таму зараз пры перазахараненні нямецкіх салдат знаходзяць вялікае мноства цэлых жэтонаў. Пасля разгрому немцаў пад Сталінградам гэта сістэма перадала даваць збой, а ў 1944 і 1945гг. калі немцы пачалі цяпець паражэнне за паражэннем, германскае камандаванне проста было не ў стане весці дакладны ўлік. 31 студзеня 1945 года Імперскае статыстычнае ўпраўленне наогул спыніла ўлік баявых страт і страт мірнага насельніцтва, якое гінула ў час налетаў авіяцыі. Становішча германскага вермахта ў калі 1944 – 1945 гг. як у лютэрку адлюстроўвала становішча Чырвонай Арміі лета і восенню 1941г. Таму лічыць, што страты фашысцкай Германіі падлічаны больш дакладна чым страты Савецкага Саюза наўрад ці можна.

Па звестках, што прыведзены ва Усерасійскай Кнізе памяці, 1941-1945гг., незваротныя страты Германіі і яе саюзнікаў (забітыя, памерлыя ад ран, траўм і ўшчыўныя ў палон і прапаўшыя без звестак) склалі каля 11 949 000 чалавек. Сюды ўваходзяць людскія страты германскіх узброеных сіл 6 923 700 чалавек, аналагічныя страты яе саюзнікаў (Венгрыя, Італія, Румынія, Фінляндыя, Харватыя і Славакія) – каля 1 723 800 чалавек, а таксама страты мірнага насельніцтва Трэцяга рэйха – каля 3 300 000 – гэта заўважана ад бамбежак і ваенных дзеянняў [2, с. 452]. Найбольш цяжкія ахвяры грамадзянскага насельніцтва Германіі панесла ў выніку стратэгічных бамбардзіровак нямецкага горадоў брытанскай і амерыканскай авіяцыі. Па няпоўным звесткам у выніку масаваных бамбардзіровак у 1944-1945гг. было забіты больш за 635 тыс чалавек. Акрамя гэтага д. 9 мая 1945 года Чырвоная Армія захапіла ў палон больш за 3 777 000 салдат і афіцэраў праціўніка. У савецкім палоне памерлі ад ран і хвароб 381 000 ваеннаслужачых вермахта і 137 тысяч салдат саюзнікаў Германіі – гэта значыць усяго 518 000 – прыкладна каля 15% ад агульнай колькасці ваеннапалонных [5, с.568].

Такім чынам, дакладны падлік страт панесеных у гады другой сусветнай вайны не завершаны да цяперашняга часу і ўжо наўрад ці калі - небудзь будзе завершаны. Лічбавыя паказчыкі, якімі аперыраюць сучаснай гістарычнай навуцы, з'яўляюцца вельмі прыблізнымі. Тым не менш можна канстатаваць, што калі баявыя страты праціўнікаў у гэтай вайне больш менш упаставімыя, то страты мірнага насельніцтва СССР не ідуць ні ў якае параўнанне. У час вайны Савецкі саюз страціў мірнага насельніцтва амаль ў пяць разоў больш чым фашысцкая Германія.

Літаратура

1. Великая Отечественная война. 1941-1945. Иллюстрированная энциклопедия. – М. : ОЛМА – ПРЕСС Образование, 2005. – 640 с.
2. В.ероссийская Книга памяти 1941-1945: обзорный том. – М. : Воениздат, 1995. – 547 с.
3. Война против Советского Союза 1941-1945гг. Документальная экспозиция / Под ред. Рейнгарда Рюрупа. – Берлин : Издательство Аргон, 1991. – 290 с.
4. Левитас, Илья. Бабий Яр. Книга памяти / Илья Левитас – Киев : Еврейский совет Украины, 2005. – 456 с.
5. Россия и СССР в войнах XX века: Потери Вооруженных сил – статистические исследования. – М.: Олма-Пресс, 2001 – 608 с.